

Онищенко, Юлія. «Номінація небезпечних метеорологічних явищ у діалектному мовленні (на матеріалі українських східностепових говірок)». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 14, 2021, с. 113–24.
Onishchenko, Yuliia. "Nomination of Dangerous Meteorological Phenomena in Dialect Speech (a Case Study of the Ukrainian Eastern-steppe Local Dialect)". *Linguostylistic Studies*, iss. 14, 2021, pp. 113–24.

УДК 811.161.2'282

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2021-14-113-124>

НОМІНАЦІЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ У ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК)

Юлія Онищенко

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті досліджено найменування метеорологічних явищ, небезпечних для людини, в українських східностепових говірках, зокрема проаналізовано назви тривалого дощу, зливи, завірюхи, снігопаду, сильного морозу, вітру, бурі, спеки та ін. Спостережено широке використання сем, засвідчено особливості номінації деяких метеонімів у коментарях місцевих жителів. Зафіксовані назви найчастіше представлено однослівними, рідше – багатослівними словосполученнями. Здійснено аналіз частотності вживання досліджених маніфестантів. Переважна більшість із них – лексика народного вжитку, інші номени – варіанти, виявлені в говіркових континуумах.

Ключові слова: діалект, метеолексика, сема.

NOMINATION OF DANGEROUS METEOROLOGICAL PHENOMENA IN DIALECT SPEECH (A CASE STUDY OF THE UKRAINIAN EASTERN-STEPPE LOCAL DIALECT)

Yuliia Onishchenko

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

The article examines the nominations of meteorological phenomena dangerous to humans on the basis of Eastern-steppe dialects, in particular, the nominations of rain with snow, prolonged rainfall, thick fog with light rainfall, showers, blizzards, snowfall, ice, severe frost, whirlwind, cold wind and freezing temperatures, storms, heat, droughts, etc.

The comments of local residents contributed greatly to revealing the dialect peculiarities of the meteorological nominations use. Among them there are synonymous names (*dryi' zhak*, *zai' merzly*, *zadu' bily*, *zaki' lakly*, *proi' merzlo do kisi' tok*; *svysi' tyt*, *reyi' ve*, *hui' de*, *i'vyie* (*zavy' i'vaie*) *i'viter*; *i'sype*, *i'vale*, *mei' te* (*zamy' ita*) and others, comparisons (*taiky' i'viter* / *sho do kisi' tok promeyri' zaie*, *tui' man ta' ky' / sho yak sti' na sto' i'it*, *doshch yak z vidi' ra* etc.), and the phraseological units (*ch'ort i'zhenits'a*, etc.)

The comments of local residents testify to the nomination peculiarities of some meteorological phenomena and related concepts and processes. Fixed names are most often represented by one-word, less often – multi-word phrases (mostly attributive – *lodai' nyi*

¹iviter, ¹itykhyi snih, ¹sylnyi moi roz, lai¹ patyi snih, etc., less often – proi¹ merzlo do kisi¹ tok, etc.). The analysis of the use frequency of the studied demonstrators proves that the vast majority of them are commonly-used words and some nouns have variants in other speech continua.

Some nominations are known in the modern Ukrainian literary language, having the identical semantics (¹vikhola, sniho¹ padt, ozhey¹ ledytsa, ¹viter, ¹bura, ¹vykhor, s¹peka, etc.). They are also used in other dialects where they have phonetic (*metélytsa, zaméta, vikhór*, etc.), word-forming (*súpaty(sy), holoshchák, kotútysy*, etc.), and semantic (*lapátyi, vúkhor, zásukha*, etc.) variants.

Key words: dialect, meteorological vocabulary, sema.

Вступ. Протягом останнього десятиріччя на території України спостережено помітні зміни в природних процесах: усе частіше вчені помічають випадки появи небезпечних метеорологічних явищ, із-поміж яких можна назвати сильні зливи, град, урагани, снігові заноси, ожеледицю, морози, туман, спеку, посуху, пилові бурі та ін., що завдають певних матеріальних збитків людині. Це пояснюють найперше різними атмосферними процесами, які й формують погоду та клімат окремої місцевості.

Питання, пов'язані з найменуваннями метеоявищ, які можуть містити в собі небезпеку або здатні створити її, студіювали й українські, і зарубіжні мовознавці. Наявні ґрунтовні розвідки щодо вивчення метеорологічної лексики українських говорів (Могила; Гурін; Толстой, і Толстая), лексики, що дійшла до нас із часів спільнослов'янської мовної єдності (Манакин), метеорологічної лексики башкирської (Искандаров), російської (Касьянова; Пойда; Мельникова; Суспицина; Чемерчева), російської та китайської (Лю), англійської (Ситянина), польської (Kupiszewski) мов та ін.

Мета дослідження – аналіз найменувань небезпечних метеорологічних явищ та пов'язаних із ними понять на матеріалі українських східностепових говірок. Досягнення мети уможливило виконання таких завдань: 1) здійснити фіксацію відповідних репрезентантів та визначити їхнє функційне навантаження; 2) визначити особливості метеонімацій в аналізованому ареалі та з'ясувати частотність уживання цих назв; 3) простежити лексико-семантичні паралелі в інших українських діалектних континуумах.

Матеріал і методи дослідження. Джерельною базою студії став діалектний матеріал, зібраний у двох населених пунктах Запорізької області. Під час дослідження використано описовий метод для систематизації засвідчених номінацій. Із метою виявлення характерних особливостей найменувань на позначення небезпечних метеоявищ застосовано метод лінгвостилістичного спостереження. Метод кількісних підрахунків узято для аналізу частотності окремих номенів. Метод стилістичного експерименту використано для обґрунтування вибору діалектоносіями певних лексем.

Результати дослідження та дискусія. У процесі збирання та аналізу говіркового матеріалу виявлено значну кількість найменувань небезпечних явищ погоди та пов'язаних із ними понять.

Для позначення дощу зі снігом, мокрого снігу в аналізованому мовному обширі окремої однокомпонентної номінації не спостережено, натомість засвідчено атрибутивні словосполучення ¹мокри́й сн'і́г (с. Білоцерківка¹, с. Благовіщенка²) (тут і далі в дужках зазначено назву населеного пункту, в якому зафіксована лексема) і дош'ч' і́с: н'і́гом (с. Білоцерківка).

Місцеві жителі, говорячи про дію 'сніжити, густо падати, йти, заносити, завіяти, почати сипати, покрити снігом', послуговуються лексемами ¹сипе, ¹вале, ме^ите (і словотвірним варіантом зами^ита) (с. Білоцерківка) та сполученням слів гус^ити́, ла^ипати́ сн'і́г (с. Благовіщенка). Деякі варіанти найменувань виявлено і в інших говіркових масивах, хоч і з різним значенням. Наприклад, у східнословобожанському ареалі зафіксовано дієслово валі́ти 'т. с.' (Словник українських східнословобожанських 35), в говірках Одещини – номінацію валі́ти із семантикою 'косити у валки' (Словник українських говорів 35), у поліському – лексеми валі́ти 'сукати мотузки з валу', 'падати, іти (про густий сніг і дощ)', 'викидати; подавати низький протяжний голос (про собаку)', лапáтий 'такий, що має велику ногу' (Аркушин 1: 43, 277), с́ипа́ть 'лити, наливати яку-небудь рідину' (Лисенко 193), у нижньонаддніпрянському – номени густі́й 'кремезний' (Словник говірок 1: 259), с́ипа́т' зі значенням 'розставляти, опускати в воду (про сітки)' (Словник говірок 4: 63), у бойківському – дієслова валити 'валити', 'іти напролом' (Онишкевич 1: 81) та с́ипа́ти 'сипати', 'лити', 'нести багато яєць (про курей лише під час Святвечора)' (Онишкевич 2: 214), у західноволинському – варіант валéте 'безладно або у великій кількості щось скидати куди-небудь', 'бити', 'іти навалю, напролом', 'жертити (про худобу)' (Корзонюк 79), у гуцульському – лексеми с́ипа́ти(си) 'сипати(ся)', 'лити(ся)', наповнювати рідиною', 'виливати з металу', 'падати, іти (про опади)' (Гуцульські 170), у буковинському – найменування с́ипа́ти 'лити' (Словник буковинських 487).

Явище сніжної, з заносами, зими маніфестовано словосполученнями с^и н'і́жна з'і́ма (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка) та багатос^и н'і́жна з'і́ма (с. Білоцерківка). У закарпатських говірках виявлено прикметник с'н'і́жа^иний 'сніжний' (Сабадош 336).

Сема 'багато снігу, глибокий сніг, великі замети снігу' має репрезентанти за^имети (с. Благовіщенка), пе^ире^имети (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), а також сполучення зане^ис^ило до ро́гу (с. Благовіщенка). Іменники пере^име́т 'рибальська снасть з багатьма гачками, яку встановлювали поперек течії' (Аркушин 2: 38), за́меть 'хуртовина,

¹ с. Білоцерківка Більмацького району Запорізької області.

² с. Благовіщенка Кам'янсько-Дніпровського району Запорізької області.

метелиця', *перемóт* 'перемет' (Лисенко 78, 157) спостережено в поліських говірках, лексему *зáмет* 'кучугура', 'замет' – у бойківських (Онишкевич 1: 276), номен *зáміть* (і фонетичний варіант *зáмікъ*) 'замет', 'заметіль' – у гуцульських (Гуцульські 77), номінацію *заміть* 'поперечна тоненька планка між стовпами майбутньої стіни якоїсь будівлі' – в говірках Одещини (*Словник українських говорів* 81), дієслово *занéсти* 'доставити, принести що-небудь', 'засипати чимось сипким', 'записати щось у книги', 'тривати, відбуватися упродовж якогось терміну' – у лемківських (Пиртей 101), назву *замéта* 'замет' – у нижньонаддніпрянських (*Словник говірок* 2: 53).

Поняття 'завірюха, сильний вітер із снігом; метелиця, хуртовина' реалізовано номенами *в'іхола, заме^u т'іл', кур'а^l ва* (с. Білоцерківка), *зав'і^l р'уха*, *хур^l делиц'а* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), а також лексемами, якими послуговується один із носіїв говірки, пояснюючи сильний сніг з вітром: *хуга / сн'іг п'ідн'і майіц':а / с^l в'іту б'ілого не^u видно // сн'іго^l пад^m / йак о^l то сн'іг ле^u тим' і в'ітер ота^l ке к^l руते / понак^l руч'ує куч'і* (с. Благовіщенка). Окремі найменування засвідчено в інших українських говіркових просторах: на Одещині виявлено лексему *метіль* 'хуртовина' (*Словник українських говорів* 126), у поліському ареалі – номени *зáметь* 'хуртовина, метелиця', *метéлиця* 'попелиця', *метіль* 'снігопад з вітром, завірюха', *курá* 'снігопад з вітром; завірюха' (Лисенко 78, 110, 125), *завиру́ха* 'метелиця', 'назва танцю', 'заваруха (військові дії)', *зáмит'* 'метелиця' (Аркушин 1: 162, 171), у гуцульському – лексеми *зáміть* (і фонетичний варіант *зáмікъ*) 'замет, заметіль', *метéлиця* (і дериват *метелю́ха*) (Гуцульські 77, 122), у буковинському – словотвірний варіант *заметéля* 'сніговий, хуртовина' та номен *метіль* 'метелиця' (*Словник буковинських* 136, 287), у бойківському – номінації *заметіл'* 'метелиця' (і варіанти *зáміт'*, *заміт'* 'заметіль', 'сніжні замети'), *метéл'уга* 'метільниця', *метіл'ниц'а* (і фонетичні варіанти *метіл'ниц'а*, *міт'іл'ниц'а*) 'метелиця', 'сварка, бійка' та *мітїл'* (також акцентний *митіл'* та фонетичний варіанти *мёт'іл'*) 'метелиця', *курава* 'кур'ява' (Онишкевич 1: 276, 277, 396, 438, 441), у лемківському – іменники *завиру́ха* 'завірюха, заметіль, хуртовина', 'бунт' та *зáміт* 'замет, кучугура снігу' (Пиртей 94, 101), у західноволинському – лексему *завиру́ха* 'метелиця', 'вихор на голові' (Корзонюк 117), у нижньонаддніпрянському – іменник *ме^uт'іл'* 'завірюха, метелиця' (*Словник говірок* 2: 281).

Дію 'початися заметілі, запилити' представлено дієсловами *хур^l делит'* (с. Благовіщенка), *захур^l делило* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка). У нижньонаддніпрянських говірках виявлено лексеми *захурде^uл'át'* 'т.с., що захурдебéлить (почати мести, крутити снігом)', *хурдебéлит'* (і словотвірний варіант *хурде^uл'át'*) 'хурделити' (*Словник говірок* 2: 80, 201).

Снігопад без вітру маніфестовано атрибутивним словосполученням *тихий сн'іг* (с. Білоцерківка), іменником *сн'іго^l пад* (с. Благовіщенка), який діалектоносії використовують, маючи на увазі час, коли довго іде сніг:

сн'іго¹па¹д / це йак¹шо¹ дуже р'ас¹ни¹ сн'іг¹і¹де (с. Благовіщенка). Прикметник *тыхы^ой* 'тихий' виявлено в бойківському ареалі (Онишкевич 2: 290).

Окремого найменування для дії 'намерзати (про сніг, лід)' в аналізованому масиві не зафіксовано. Носії говірки вживають іменник *на¹л'іт* (с. Білоцерківка), пояснюючи це явище так: *к'іркойу* (*коркойу*) *в¹з'аўс'а / в¹з'а¹лос' ко¹ройу і на¹гано йти / с¹лиз'ко //* сн'іг¹ п¹роїде / а то¹д'і дош'ч' і за¹мерзне / о¹це на¹л'іт (с. Білоцерківка). Іменник *на́льот* 'раптовий напад із метою пограбування або знищення', 'наліт, шар речовини, що осіла чи з'явилася на якій-небудь поверхні' спостережено в лемківському просторі (Пиртей 187).

З метою реалізації семи 'ожеледь, тонкий шар льоду на поверхні землі, на деревах і т.ін. після сирієї погоди або відлиги' засвідчено іменники *срако¹па¹д^т* (і фонетичний варіант *срако^апа¹д^т*) (із відтінком згрубілості), *голо¹л'од^т* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), а також *оже^иледиц'а* (с. Благовіщенка), що властивий і сучасній українській літературній мові з аналогічною семантикою (Словник української 5: 646). Виявлено певну особливість у використанні зазначених лексем: *йак ш'ч'е не^и дуже за¹мерзло / о¹то йак дош'ч'ік і¹де / то оже^иледиц'а / а йак за¹мерзло / то¹д'і вже голо¹л'од* (с. Благовіщенка). Деякі маніфестанти простежено в інших українських діалектах. У поліському обширі виділено іменники *голол'обдиц'а*, *голол'обдица*, *голол'обдница* 'верхольод (льодове покриття на поверхні снігу після відлиги)' (Аркушин 1: 98), *голольобдица* (і варіант *голольобдиця*) 'голодошук (ожеледь, ожеледиця)' та *голодошук* (і словотвірні варіанти *голощак*, *голощук*, *голощок*, *голощуок*) 'ожеледь, ожеледиця' (Лисенко 56), у східнословобожанському – варіант *голольобдиця* 'гололід (голольод)' (Словник українських східнословобожанських 55), у закарпатському – номен *гололедиц'а* 'поледиця (дуже слизька дорога взимку)' (Сабадош 50), у бойківському – лексему *ожелёд* 'дощ із сніжною крупкою' (Онишкевич 2: 16), у гуцульському – номінацію *ожелёда* (і варіанти *пожелёда*, *полёдиця*) 'ожеледь' (Гуцульські 138), у буковинському – назву *ожелёда* (і фонетичні варіанти *ожилёда*, *вожилёда*) 'ожеледь' (Словник буковинських 363), в говірках Одещини – іменник *ожелёда* 'ожеледь' (Словник українських говорів 141), у лемківському – найменування *ожёлед* 'ожеледь' (Пиртей 212), у нижньонадніпрянському – іменник *ожелёда* 'ожеледь' (Словник говірок 3: 46).

Для називання дуже сильного, лютого, пекучого, тріскучого морозу інформанти застосовують атрибутивні словосполучення: *не^икуч'иї мо¹роз* (с. Білоцерківка) і *сил'ниї мо¹роз* (с. Благовіщенка). У західнополіських говірках виявлено прикметник *пекучкїй* 'пекучий' (Аркушин 2: 34), у бойківських – лексему *сіл'ныї* (і варіанти *сіл'ний*, *сіл'ный*) 'міцний', 'сильний' (Онишкевич 2: 213), у буковинських – номінацію *сіл'ний* 'великий', 'дуже гарний', 'рясний' (Словник буковинських 485), у закарпатських – найменування *сіл'ный* 'сильний' (Сабадош 329).

Стан, коли холодно, низька температура (про погоду), представлено синонімами *ду́бар*, *холо́дина* (с. Білоцерківка), *мо́рожно*, *зимно*, *с́тужа* (с. Благовіщенка), *д'уд'а*, *холодно* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка). Деякі лексеми наявні і в інших діалектних ареалах. Наприклад, номени *дубар* 'сильний мороз', *д'уд'а* 'холод', *зі́мно* 'холодно' (Аркушин 1: 145, 148, 189), *холоді́на* 'т.с., що холóдни́ца (холодець)' (і варіант *холод'іна* 'т.с., що холоде́ча (сильний холод)' (Аркушин 2: 231) засвідчено у західнополіському континуумі, прислівник *зі́мно* 'холодно', 'холод' – у буковинському (Словник буковинських 165), номінації *стужка* 'стьожка, стрічка', *холóдні* 'холодно' – у лемківському (Пиртей 295, 329), варіанти *д'уд'а* 'холод', *холоді́на* 'холоднеча' – у закарпатському (Сабадош 82, 404), номен *дюдя* 'холодно' – у говорах Одещини (Словник українських говорів 74).

На позначення дії 'клякнути, мерзнути від холоду' діалектоносії послуговуються іменником *дри́жак*, дієсловами *за́мерзли* (с. Благовіщенка), *заду́біли*, *за́кл'акли* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка) і об'єктним словосполученням *про́мерзло до к'іс'ток* (с. Благовіщенка). У західнополіському просторі зафіксовано дієслово *задуб'іти* 'змерзнути', 'захолонуту (про померлого)' (Аркушин 1: 166).

Поняття 'вітер, більший або менший рух потоку повітря в горизонтальному напрямі' репрезентовано лексемою *в'ітер* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), що наявна і в сучасній українській мові з тотожним значенням (Словник української 1: 687). Респонденти подають цікавий коментар, у якому наводять синонімічні назви вітру та пригадують прикмети залежно від його напрямку: *ка́зали с'ев'ерний по́дуу / буде пере́м'іна по́годи і о́то холодно то́д'і ста́йе / о́собено з'і́мої о́то холо́да та́к'і // а́йак в'ітер с Бер'данки / то дош'ч' буде / то п'і́уден:и́ / на дош'ч' (с. Білоцерківка); а́йак т'іки сх'ід'н'ак по́дуу з'і́ с'ходу / так і засуха // п'і́ун'іч'ни́ / це на холо́ди / зах'ідний / це дош'ч' про́ходит' // в'ітер ка́жут' пове́р'нув'а / то на дош'ч' // а́йак з мор'а ду́йе / з'нач'ит' гу́бати́ // а́йек ре́йс'к'і куч'ки / то перед Паско́й / бо а́йак раз а́йхн'а Паска / то так і нази́вайут' // вос'точ'ни́ с Білоцер'к'іуки / с Ку́йбишева холо́д'н'іши́ / це і́с'ев'ера // з'і́мою в'ін про́т'іу́ни́ (с. Благовіщенка). У західнополіському ареалі простежено варіанти *в'ет'ор*, *ві́т'ер*, *ві́т'ір*, *ві́т'ор*, *ві́т'ур* із семантикою 'вітер' (Аркушин 1: 53, 60), у бойківському – лексему *ві́тер* 'вітер', 'повітря' (Онишкевич 1: 131–132), у закарпатському – прикметник *востóчний* 'східний' (Сабадош 41).*

Лише кілька лексем представляють значення дії 'забушувати, зашуміти, загудіти, заревіти (про вітер)': *роз'і́шоу́с'а*, *роз'хо́диу́с'а* (с. Білоцерківка). У бойківському масиві виявлено дієслово *розийт'і́с'а* 'розійтися' (Онишкевич 2: 184), у закарпатському – лексему *розход'і́тис'а* 'розхóжоватися (ходінням позбавлятися отерпілості, розминати ноги; розходитися; розлучатися)' (Сабадош 321), у нижньонаддніпрянському – номен *росхóжува́ц'а* (і варіант *росход'і́ц'а*) 'починати' (Словник говірок 4: 42).

В аналізованому ландшафті виділено номінацію дуже сильного, різкого, пронизливого вітру; поривчастого вітру, шторму *в'ітр'у'ган* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка) та атрибутивні словосполучення *мо'розний*, *про'низли'євий* *в'ітер* (с. Білоцерківка), *л'од'а'ний* *в'ітер* (с. Благовіщенка). Лексему *мор'оз'аний* 'морозний' спостережено у західнополіському обширі (Аркушин 1: 320).

Холодний вітер із низькою температурою маніфестовано прикметниками *зимний*, *хо'лодний*, *с'ев'єрний*, *сх'ід'н'ак* (с. Білоцерківка). Діалектоносії зауважує, що східний вітер – найхолодніший: *сх'ід'н'ак* *самий* *холод'н'іший* / *в'ін* *та'кий* *ко'л'уч'ий* (с. Білоцерківка). У західнополіському діалектному масиві натомість виявлено лексему *зимний* 'холодний' (Аркушин 1: 189), у бойківському – прикметник *зімний* 'зимовий', 'холодний' (Онишкевич 1: 309), у буковинському – номен *зімний* 'холодний' (Словник буковинських 165).

Бурю, ураган, навальний вітер із дощем, грозою, а взимку – зі снігом репрезентовано номінацією *бур'а* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка). Номен *бу'ра* зі значеннями 'буря', 'хвилі на озері' виявлено в західнополіському ареалі (Аркушин 1: 37).

Дію із семантикою 'починатися (про бурю, вітер, бучу)' представлено сполученнями слів *п'ідн'а'лас'* *бур'а* (с. Благовіщенка), *з'ір'валас'а* *бур'а* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка).

Носії говірки для називання дії, коли дує сильний вітер, буря, послуговуються дієсловами теперішнього часу *свис'тит'*, *ре'ве*, *гу'де* (с. Білоцерківка), *вийе* (і дериват *зави'вайе*) *в'ітер* (с. Благовіщенка). Один із респондентів зазначає особливість вітру: *та'кий* *в'ітер* / *шо до к'іс'ток* *проме'р'зайе* (с. Білоцерківка). Окрім цього, засвідчено номінації *віти* 'подавати протяжні звуки (про вовка, собаку)' (Аркушин 1: 60, 162), *рев'іти* (і варіант *ревті*) 'подавати низький протяжний голос (про тварину, зокрема корову)', 'голосно плакати' (Аркушин 2: 116) у поліському континуумі, номен *завив'ати* 'плакати, голосити' – у буковинському (Словник буковинських 124), варіанти *вити* 'вити (про собак, вовків)', 'біситися з жиру (про людей)', *свист'ати* 'свистати, свистіти', 'не визнавати, лишати поза увагою кого-, що-небудь, ігнорувати; чхати' – у закарпатському (Сабадош 38, 89, 327, 328).

Сему 'повітряна труба, рвучкий круговий рух вітру' представлено іменником *вихор* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка) та фразеологізмом *ч'орт* *жениц':а* (с. Білоцерківка). Лексема *віхор* загальноновживана.

Густий туман з дрібним дощем має репрезентанти *м'р'ака* (с. Благовіщенка) (і фонетичний варіант *м'р'ач'ка* – с. Білоцерківка), *ми'гич'ка*, *м'жич'ка* (с. Благовіщенка). Окремі репрезентанти засвідчено і в інших українських діалектних ареалах. Наприклад, на Одещині зафіксовано лексеми *мр'ака* та *мигичка* 'незначний, дрібний тривалий дощ, мряка' (Словник українських говорів 126), у гуцульському просторі –

номінацію *мра́ка* ‘туман’ (Гуцульські 126), у нижньонаддніпрянському – назву *мигíч’ка* ‘мжичка’ (Словник говірок 2: 282), у бойківському – лексему *мжа* ‘мжичка’ (Онишкевич 1: 439).

Дію ‘клубочитися, покриватися туманом, затуманитися’ реалізовано лексемами *коти́ц’а*, *клубо́ч’иц’а* (с. Благовіщенка). Діалектоносії порівнює густоту туману зі стіною: *ту́ман* *балко́у* / *йа́ром і́де та́киї* / *шо́ йа́к ст’і́ на сто́йіт’* (с. Благовіщенка). У бойківському ареалі виявлено з іншою семантикою дієслово *котитис’а* ‘котитися (про вівцю)’ (Онишкевич 1: 381), у гуцульському – лексему *коті́тиси* ‘народжувати малят (про вівцю, козу)’, ‘зав’язуватися (про плоди городніх рослин)’ (Гуцульські 102).

З метою називання дії ‘пекти, надмірно гріти, палити, обдавати жаром, жарити’ респонденти використовують іменники *пекло* (с. Білоцерківка), *с’пе́ка* (с. Благовіщенка), прислівник *спе́котно* (с. Благовіщенка), дієслово *пе́ч’е* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), а також сполучення слів *дуже жарко* (с. Благовіщенка). Лексему *пекті́* (і фонетичний варіант *печк’ті́*) ‘готувати сало або м’ясо на вогні чи жару’, ‘сильно нагрівати’, ‘т. с., що парити (жалити кропивою)’ виявлено у західнополіському обширі (Аркушин 2: 34), іменник *пекло* ‘водяний вир у кінці порога’ – у нижньонаддніпрянському (Словник говірок 3: 80).

Маніфестантом семи ‘посуха, брак дощу влітку, що призводить до висихання ґрунту й загибелі рослинності; засуха’ в аналізованому просторі виступає іменник *засуха* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка). З відмінною семантикою в говірках Одещини виявлено іменник *за́суха* ‘маленьке висохле озерце’ (Словник українських говорів 83).

Деякі лексеми вжито зі значенням ‘спека, гаряче, дуже нагріте сонцем повітря; гаряча літня пора’: *жа́ра* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), *с’пе́ка* (с. Благовіщенка). Один із місцевих жителів пригадує прикмети, пов’язані з причиною відсутності дощу, а також із діями, які необхідно виконувати, щоб пішов дощ: *ба́гато ў се́л’і в’ід’ом* / *йа́к шо́ дош’ч’і́ў не́ма́є* // *бу́ла та́ка при́мета* / *ко́ли по́кої́ніка не́сум’ч’е́рез* *р’і́чку* / *ка́зали́ нада́воду* *пере́д по́кої́ником ли́т’* / *шоб дош’ч’і́ л’і́том і́шли* // *і́йа́к в’і́шайу́ц’а і́ дош’ч’і́ў не́ма́* / *ка́жут’ ба́гато в’і́шал’ник’і́ў* // *ч’е́рез р’і́чку по́кої́ніка не́* *мо́жна пере́но́сит’* / *у нас пра́к’т’і́чно на́* *ка́ждому кон’ц’і́ се́ла́ йес’т’* *к’ла́дб’і́ш’ч’е́* / *о́дина́ц’а́т’ по́ се́лу* (с. Білоцерківка).

Для реалізації семи ‘злива, дуже сильний дощ’ використано іменники *ливе́чн’* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), *зли́ва* (с. Благовіщенка), сполучення слів *дош’ч’ ажш не́р’і́ш’ч’е́* (і варіант *ни́р’і́ш’ч’і́т’* – с. Благовіщенка) (с. Білоцерківка), порівняння *дош’ч’ йа́к з в’ід’ра́* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка). У бойківських говірках засвідчено лексему *зли́ва* (і варіанти *злив*, *зали́ва*) ‘злива’ (Онишкевич 1: 311).

Обліжний, тривалий, затяжний (про дощ) окремого найменування в аналізованому обширі не має, натомість зафіксовано атрибутивне

словосполучення *облож¹ниї* (і фонетичний варіант *обло^аж¹ниї*) *дош'ч'* (с. Благовіщенка). У коментарі діалектоносія спостерігаємо особливість такого дощу: *і де¹ сутки і б'іл'ше / кажут' / та заї¹шоу облож¹ниї дош'ч'* (с. Благовіщенка). З відмінним значенням прикметник *обліжний* 'важко хворий', 'хворий з постільним режимом' спостережено в бойківському континуумі (Онишкевич 2: 8).

Негода, погана погода представлена номенами *зане^uгодилос'* (с. Білоцерківка), *пасмурно*, *сиро* та словосполученням *пасмурна м¹рач'на по¹года* (с. Благовіщенка).

Дія із семантикою 'побити, звалити стебла рослин (про град)' представлена безособовими дієсловами *пос'ік¹ло* (с. Благовіщенка), *по¹било*, *поколош¹матило* (с. Білоцерківка, с. Благовіщенка), *поло¹жило* та сполученням *повиве^uр¹тало з^c в'ітром* (с. Білоцерківка). У поліських говірках виявлено дієслово *вивар'ачувать* 'утримувати з кого-небудь якусь суму; вираховувати' (Лисенко 43).

Сему 'повінь, розлиття річки при весняному розтаванні снігу, льоду або від тривалих дощів чи великих злив' засвідчено номінацією *пов'ін'* (с. Благовіщенка), що властива сучасній українській літературній мові з аналогічним значенням (Словник української 4: 673).

Висновки та перспективи досліджень. У проаналізованих говірках виявлено значну кількість маніфестантів на позначення небезпечних метеорологічних явищ та понять, пов'язаних із ними. Із-поміж засвідчених найменувань основну групу становлять однослівні номінації та їхні варіанти (*голо¹л'од^m*, *оже^uледиц'а*, *на¹л'іт*, *в'ітер*, *бур'а*, *вихор*, *вийе* (*зави¹вайе*), *м¹р'ака* (*м¹р'ач'ка*), *ме^uте* (*зами¹та*) та ін.), значно менше – багатослівних (*мокриї сн'іг*, *дош'ч' іс¹: н'ігом*, *ла¹патиї сн'іг*, *п'ідн'а¹лас' бур'а¹*, *сил'ний мо¹роз*, *облож¹ниї* (*обло^аж¹ниї*) *дош'ч'* та ін.).

Цікавим явищем у досліджуваному ареалі є наявність синонімічних назв одного поняття. Наприклад, завірюха, сильний вітер із снігом; метелиця, хуртовина має репрезентанти *в'іхола*, *земе^uт'іл'*, *кур'а¹ва*, *зав'і¹р'уха*, *хур¹делиц'а*, *хуга*, *сн'іго¹пад^m*; стан, коли холодно, низька температура (про погоду), представлено лексемами *ду¹бар'*, *холо¹дина*, *с¹тужа*, *д'уд'а*, *холодно*, *мо¹розно*, *зимно*; залежно від напрямку вітру розрізняють *с'ев'ерний*, *п'іў ден:ий*, *п'іў н'іч'ний*, *зах'ідний*, *вос¹точ'ний*, *гу¹батиї*, *сх'ід¹н'ак*, дію зі значенням 'побити, звалити стебла рослин (про град)' маніфестовано дієсловами *пос'ік¹ло*, *по¹било*, *поколош¹матило*, *поло¹жило* та сполученням *повиве^uр¹тало з^c в'ітром*. Із розгалужених коментарів мовців виділено порівняння, що характеризують певні метеоназви: *та¹киї в'ітер / шо до к'іс¹ток проме^uр зайе*, *ту¹ман¹ балкоюу / йаром і де такий / шо йак ст'і¹на сто¹йіт'*, *дош'ч' йак з в'ід¹ра* та ін., пояснення окремих погодних явищ тощо.

Зафіксовані назви представляють в основному загальноновживану лексику (*гус¹тиї*, *пекло*, *с¹пека*, *засуха*, *хур¹делит'*, *свис¹тит'* та ін.) та

номінації, відомі в інших діалектах (*срако¹над^m* (*срако^aнад^m*), *ду¹бар'*, *дри¹жак* та ін.). З усіх виявлених найменувань 47,2 % становлять номінації, засвідчені в с. Білоцерківка, та 52,8 % – у с. Благовіщенка.

Перспективним вважаємо дослідження і систематизацію найменувань на позначення інших явищ природи та суміжних тематичних груп лексики.

Список використаних джерел

- Аркушин, Григорій. *Словник західнополіських говірок*. В 2 т. Луцьк, 2000.
 Гуцульські говірки, ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
 Корзонюк, Микола. «Матеріали до словника західноволинських говірок». *Українська діалектна лексика*. Київ: Наукова думка, 1987, с. 62-267.
 Лисенко, Панас. *Словник поліських говорів*. Київ: Наукова думка, 1974.
 Онишкевич, Михайло. *Словник бойківських говірок*. У 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.
 Пиртей, Петро. *Короткий словник лемківських говірок*. Івано-Франківськ, 2004.
 Сабадош, Іван. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород: Ліра, 2008.
Словник буковинських говірок, за ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005.
Словник говірок Нижньої Наддніпряни, за ред. В. А. Чабаненка. В 4 т. Запоріжжя, 1992.
Словник українських говорів Одещини, за ред. О. І. Бондаря. Одеса, 2010.
Словник українських східнословобожанських говірок, упор. К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. Луганськ, 2002.
Словник української мови, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Sources

- Arkushyn, Hryhorii. *Slovnyk zakhidnopolyskykh hovirok*: 2 vols. Luts'k, 2000.
Hutsulski hovirky, edited by Ya. Zakrevska. Lviv, 1997.
 Korzoniuk, Mykola. "Materialy do slovnyka zakhidnovolynskykh hovirok". *Ukrainska dialektna leksyka*. Kyiv: Naukova dumka, 1987, pp. 62-267.
 Lysenko, Panas. *Slovnyk polyskykh hovoriv*. Kyiv: Naukova dumka, 1974.
 Onyshkevych, Mykhailo. *Slovnyk boikivskykh hovirok*. 2 parts. Kyiv: Naukova dumka, 1984.
 Pyrtei, Petro. *Korotkyi slovnyk lemivskykh hovirok*. Ivano-Frankivsk, 2004.
 Sabadosh, Ivan. *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu*. Uzhhorod: Lira, 2008.
Slovnyk bukovynskykh hovirok edited by N. V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta, 2005.
Slovnyk hovirok Nyzhnoi Naddnyprianshchyny, edited by V. A. Chabanenka. 4 vols. Zaporizhzhia, 1992.
Slovnyk ukrainskykh hovoriv Odeschyny, edited by O. I. Bondaria. Odesa, 2010.
Slovnyk ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok, edited by K. Hlukhovtseva, V. Liesnova, I. Nikolaienko, T. Ternovska, V. Uzhchenko. Luhansk, 2002.
Slovnyk ukrainskoi movy, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.

Список використаної літератури

- Гурін, Марина. «Регіональні особливості метеорологічної лексики карпатських говірок Воловецького району Закарпатської області». *Східнослов'янська філологія: здобутки та перспективи: збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської наукової конференції*. Кривий Ріг, 2003, с. 219–22.
 Искандаров, Ахмет. *Метеорологическая лексика башкирского языка*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Уфа, 2009.

- Касьянова, Вера. *Русская метеорологическая лексика (история и функционирование)*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 1984.
- Кондратенко, Михайло. *Лексика народной метеорологии в славянских языках*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.03. Москва, 1994.
- Лю, Яньчунь. *Метеорологическая лексика и фразеология в русском и китайском языках: лингвокультурологический аспект*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Уфа, 2012.
- Манакин, Владимир. *Сопоставительная лексикология*. Киев: Знання, 2004.
- Мельникова, Елена. «Метеорологическая лексика в Псковской области (с признаками 'цвет' и 'размер')». *Лексический атлас русских народных говоров: материалы и исследования*. 1998. Санкт-Петербург, 2001, с. 190–3.
- Могила, Оксана. «Карпато-поліські лексико-семантичні паралелі (на матеріалі метеорологічної лексики)». *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: тези XV Республіканської діалектологічної наради*. Житомир, 1983, с. 58–9.
- Могила, Оксана. *Метеорологическая лексика украинских говоров (лексико-семантическая, ареальная и генетическая характеристика)*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Киев, 1984.
- Могила, Оксана. «Метеорологічна лексика Полісся і Карпат». *Семасіологія і словотвір*. Київ: Наукова думка, 1989, с. 16–9.
- Могила, Оксана. *Метеорологічна лексика українських говорів*. Київ, 2008.
- Могила, Оксана. «Назви вихору в українських говорах». *Українська діалектна лексика*. Київ: Наукова думка, 1987, с. 20–30.
- Пойда, Ольга. *Лексико-семантические связи слов, называющих явления природы, в брянских говорах*. Автореф. дисс. ... 123 айме. 123 аймен. наук: 10.02.01. Ленинград, 1988.
- Ситянина, Наталия. *Структурно-семантическое исследование 123 айменованных объектов и явлений природы в современном английском языке*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2004.
- Суспицина, Инесса. *Метеорологическая лексика в говорах Русского Севера*. Автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Екатеринбург, 2000.
- Толстой, Никита, и Толстая, Светлана. «Гром и град в Полесье». *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003, с. 126–61.
- Чемерчева, Анна. *Народная метеорология: поверья, обряды и терминология (этнолингвистический аспект)*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Тамбов, 2006.
- Kupiszewski, Władysław. *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego*. Wrocław, 1969.

References

- Hurin, Maryna. "Rehionalni osoblyvosti meteorolohichnoi leksyky karpatskykh hovirok Volovetskoho raionu Zakarpatskoi oblasti". *Skhidnoslovianska filolohiia: zdobutky ta perspektyvy: zbirnyk materialiv II Vseukrainskoi studentskoi naukovoї konferentsii*. Kryvyi Rih, 2003, pp. 219–22.
- Iskandarov, Ahmet. *Meteorological vocabulary of the Bashkir language*. PhD Thesis Abstract. Ufa, 2009.
- Kas'janova, Vera. *Russian meteorological vocabulary (history and functioning)*. PhD Thesis Abstract. Moscow, 1984.
- Kondratenko, Mihajlo. *Vocabulary of folk meteorology in the Slavic languages*. PhD Thesis Abstract. Moscow, 1994.
- Lju, Jan'chun'. *Meteorological vocabulary and phraseology in the Russian and Chinese languages: linguocultural aspect*. PhD Thesis Abstract. Ufa, 2012.
- Manakin, Vladimir. *Sopostavitel'naja leksikologija*. Kyiv: Znannja, 2004.

- Mel'nikova, Elena. "Meteorologicheskaja leksika v Pskovskoj oblasti (s priznakami 'cvet' i 'razmer')". *Leksicheskij atlas russkih narodnyh govorov: materialy i issledovanija*. 1998. St. Petersburg, 2001, pp. 190–3.
- Mohyla, Oksana. "Karpato-poliski leksyko-semantychni paraleli (na materialy meteorolohichnoi leksyky)". *Struktura i rozvytok ukrainskykh hovoriv na suchasnomu etapi: tezy XV Respublikanskoj dialektolohichnoi narady*. Zhytomyr, 1983, pp. 58–9.
- Mogila, Oksana. *Meteorological vocabulary of Ukrainian dialects (lexico-semantic, areal and genetic characteristics)*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 1984.
- Mohyla, Oksana. "Meteorolohichna leksyka Polissia i Karpat". *Semasiolohiia i slovotvir*. Kyiv: Naukova dumka, 1989, pp. 16–9.
- Mohyla, Oksana. *Meteorolohichna leksyka ukrainskykh hovoriv*. Kyiv, 2008.
- Mohyla, Oksana. "Nazvy vykhoru v ukrainskykh hovorakh". *Ukrainska dialektna leksyka*. Kyiv: Naukova dumka, 1987, pp. 20–30.
- Pojda, Ol'ga. *Lexico-semantic connections of words calling natural phenomena in Bryansk dialects*. PhD Thesis Abstract. Leningrad, 1988.
- Sitjanina, Natalija. *Structural and semantic study of the names of objects and natural phenomena in modern English*. PhD Thesis Abstract. St. Petersburg, 2004.
- Suspicina, Inessa. *Meteorological vocabulary in the dialects of the Russian North*. PhD Thesis Abstract. Ekaterinburg, 2000.
- Tolstoj, Nikita, and Tolstaja, Svetlana. "Grom i grad v Poles'e". *Ocherki slavyanskogo jazychestva*. Moscow: Indrik, 2003, pp. 126–61.
- Chemerceva, Anna. *Folk meteorology: beliefs, rituals and terminology (ethnolinguistic aspect)*. PhD Thesis Abstract. Tambov, 2006.
- Kupiszewski, Władysław. *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego*. Wrocław, 1969.

Стаття надійшла до редколегії 18.01.2021